

УДК398.831(477:82=161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-2-33>

Віктор ДАВИДЮК,

orcid.org/0000-0001-9019-0446

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури*

*Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) totem2004@bigmir.net*

Галина ДАВИДЮК,

orcid.org/0000-0001-9910-7673

викладачка валеології

*Луцького педагогічного коледжу
(Луцьк, Україна) davydiukova@gmail.com*

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ КОЛИСАНОК В ЕТНОІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Материнські пісні – колисанки – один із найперших засобів, який впливає на виховання дитини. Емпіричні спостереження підтверджують їхню ефективність як заспокійливого засобу, коли дитина ще перебуває в утробі матері. Подальша їхня роль полягає в адаптації дитини до довкілля та підготовці до трудової діяльності. Важливе місце в цьому посідає формування засобами вербальних засобів дитячого образу світу. З огляду на тексти пісень до такого методу виховного впливу матері вдавалися з найдавніших часів. У літературі останніх років увага зверталася на загальні принципи формування образу, рідше розглядалися його національні парадигми. З опором на орієнтування на опубліковані тексти 80-х років, які піддавалися цензурованому текстологічному вирівнюванню з типовими московськими зразками, в окремих дослідників склалася думка про ідентичність образу дитячого світу українців і москвитів. Водночас українські діаспорні вчені довели, що навіть у межах України існує кілька томопсихічних типів, які прямо залежать від довкілля. Мета нашого польового дослідження полягала в зборі матеріалу безпосередньо на місцях та аналізу записаних текстів у плані характеристики довкілля дитини материнськими піснями на Західному Поліссі. Як показав подальший аналіз, традиційні західнополіські колисанки створюють позитивний образ лісового довкілля, дружнього до дитини. Частина з них спирається ще на залишки давнього мисливсько-збиральницького світогляду. Відповідно, і трудових процесів, змальованих у піснях, технічний прогрес не торкнувся жодним чином. Омріяні майбутні досягнення дитини теж вимірюються здобуттям нею статусу панича, характерного для феодального суспільства.

Ключові слова: західнополіські коліскові пісні, вербальний образ світу, медійний образ світу, фольклорний образ світу, моральна дезорієнтація, рання соціалізація дитини, моделювання світогляду.

Viktor DAVYDIUK,

orcid.org/0000-0001-9019-0446

Doctor of Philology, Professor,

Professor at the Department of Ukrainian Literature

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) totem2004@bigmir.net

Halyna DAVYDIUK,

orcid.org/0000-0001-9910-7673

Lecturer of Valeology

Lutsk Pedagogical College

(Lutsk, Ukraine) davydiukova@gmail.com

EDUCATIONAL POTENTIAL OF WESTERN POLESIE LULLABIES IN ETHNOHISTORICAL RETROSPECTIVE

Mother's songs – lullabies – are one of the first means that affect the child's upbringing. Empirical observations confirm the above-mentioned songs' effectiveness as a sedative when the child is still in the womb. Their further role is to adapt the child to the environment and prepare him or her for working activities. The formation of verbal means of children's image of the world has an important role. Given the lyrics of these songs, mothers have used this method

of educational influence since ancient times. In the literature of recent years, attention has been paid to the general principles of formation of this image, less often considered its national paradigms. Focusing on the published texts of the 1980s, which were subjected to censored textual alignment with typical Moscow samples, some researchers have developed the idea of the identity of the image of the children's world of Ukrainians and Muscovites. At the same time, Ukrainian diaspora scholars have proved that even within Ukraine several tomopsychiatric types are directly dependent on the environment. The purpose of our field research was to collect material directly and analyze the recorded texts in terms of characterizing the child's environment with mother's songs in Western Polissya. As the further analysis showed, traditional West Polesian lullabies create a positive image of a child-friendly forest environment. Some of them are based on the remnants of the ancient hunting and gathering worldview. Accordingly, the labor processes depicted in these songs did not affect technical progress in any way. The future achievements of the child are also measured by the acquisition of the higher status, a sign of feudal society.

Key words: *West Polesian lullabies, verbal image of the world, media image of the world, folklore image of the world, moral disorientation, early socialization of a child, worldview modeling.*

Питання формування особистості дитини натепер набувають особливої актуальності. Українське суспільство вже навіть не обурюється, коли в мережах з'являються сцени побиття групою підлітків обраної з того ж колективу жертви. Часто її лупцюють не за якусь провину, а заради того, щоб створити відеокартинку Звідки це в наших дітей? Про це мало хто замислюється. А причина проста: в соціальних мережах подібних «розважалок» дуже багато. Тобто такий собі звичайний флеш-моб, як і багато інших. Та хтось же був його ініціатором. Комусь це видалось природною потребою проявити свою злість. А по суті це прояв непогашених змалку дитячих інстинктів самозахисту через агресію. Дитина попри деякі усталенні стереотипи не народжується доброю. Про це свідчить її крик, беззубе покушування материнських грудей. Її природний психічний стан, де агресія є органічним доповненням інстинкту самозбереження, потрібно ще довго коригувати. І перший засіб для цього – переконати, що навколишній світ гуманний у ставленні до неї. Постійна присутність матері біля немовляти вселяє в нього відчуття безпеки, а материнська пісня, яку в українській традиції частіше називають колисковою або ж колисанкою – один із засобів, який підкріплює відчуття безпеки. А чи актуальний цей засіб натепер? Найкращий спосіб це перевірити – записати наявний у пасивній пам'яті респондентів контент і проаналізувати зафіксовану в ньому картину світу, яку «малюють» пісні малюкові.

Значна частина сучасних дітей проходить соціалізацію в дуже ранньому віці. Знесилена ритмами сучасного міста мати зі смартфоном перед очима часто не виконує однієї з основних функцій виховання немовляти – заспокійливої. Далі дитину якнайшвидше влаштовують у дитячий заклад, де вона продовжує формуватися в умовах конкуренції теж не без участі зовнішньої агресії. У результаті дитя виростає або агресором, або жертвою агресії. До обох ролей воно звикає на все життя.

Подальший інформаційний простір сучасної української дитини заповнений не читанням їй дорослими книг із позитивними героями, яких хочеться наслідувати, а мультиками й іграми часто з різного роду монстриками. Тож у підлітковому віці значна частина дітей уже готова «знімати своє кіно» легко передбачуваного змісту й отримувати за це вподобайки в соціальних мережах від ровесників.

Інше джерело моральної дезорієнтації – мультикультуралізм, який панує в інформаційних мережах. З раннього віку дитина поринає у свій уяві в чужий світ з африканськими, американськими, західноєвропейськими персонажами, відриваючись від свого власного, до якого їй доведеться адаптуватися упродовж власного життя. Опинившись у реальному світі, у підлітковому віці вона не бачить його реальних цінностей, тому що те, що закладено в її медійному образі світу, в реальному житті їй не трапляється. Вона дезорієнтована. Тому, як резонно зауважила В. Роменкова, «неправильно зрозуміла ідея толерантності до інших культур, до інших стандартів поведінки може означати зведення до спільного знаменника важливих для людини цінностей, принципів і понять моралі, моральності, що на ділі в мультикультуральному просторі означає їх редукацію, профанацію» (Роменкова, 2009: 84). Тим-то маніпуляція дитячою свідомістю, якщо не відбувається її перекодування, іноді складне й болісне, призводить до важких наслідків у дорослому віці. Увійшовши у світ чужих стандартів, ми дедалі більше будемо втрачати традиційні цінності, які найбільше відповідають національному менталітету, сублімують досвід багатьох відійшлих поколінь. Чи не в такому закладено механізм відтоку молодого працездатного населення до інших країн? Причому мотивація до еміграції спочатку поширилась серед забезпечених верств населення. Здебільшого серед такої категорії переважають агресивні здобувачі життєвих благ.

У старшого покоління українців, яке пройшло й війну, і голод, не помічається тої агресії, що в молоді. Наші анкетування, спрямовані на виявлення подібних ексцесів серед повоєнного покоління, рідко виводять поведінку тогочасної молоді за норми загальноприйнятої моралі, а якщо такі й траплялися, то пояснювалися вчиненням «на п'яну голову». Причини такої різниці вбачаємо лише в тому, що було закладено у свідомість у дитячому віці таких різних поколінь.

Перший у темпоральному плані засіб виховання особистості – це материнські пісні. Спочатку як засіб медитації, а згодом через наближені до дитячого сприйняття образи, часом і сюрреалістичні. Так покроково створюється загальна картина навколишнього світу з його принадами й небезпеками, проєкцією на майбутнє життя дитини, а згодом і дорослої людини.

Використання досвіду попередніх поколінь на формування дитячої психіки може стати в пригоді під час створення сучасної моделі впливу на формування гармонійної особистості з перших днів життя дитини й до досягнення нею передшкільного віку. Пікантність питання полягає лише в тому, наскільки він може виявитися корисним у сучасних умовах інформаційного суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Вплив материнських пісень, які в українській фольклорній традиції отримали назву колискових або колисанок, неодноразово ставав предметом досліджень українських учених. Так, О. Марчун, зокрема, вважає, що вплив колисанок на дитячу психіку відбувається ще на підсвідомому рівні. Розглядаючи материнську пісню як синтез вербальних, паравербальних та акціонально-прагматичних засобів, особливого значення авторка надає загальним фонаційним ознакам, серед яких сила голосу, тембр, обертони, дикція, пов'язані з фізіологічними особливостями суб'єкта-виконавця та залежні від його психічного стану (Марчун, 2005).

В. Коротя-Ковальська акцентує на свідомій рецепції дитиною колискових пісень, вважаючи їх одним із перших компонентів успадкування дитиною давніх народних традицій (Коротя-Ковальська, 2013), що формують національну ідентичність майбутнього українця, його національну ментальність.

Проте В. Роменкова в одній зі своїх статей нівелює суто українську ідентичність материнських пісень, порівнюючи інтерпретацію образу світу в дитячій свідомості в латиських, російських та українських колисанках (Роменкова, 2009). Знаходячи різницю в хатній основі латиських колисанок і дворовій – російських, авторка не помічає різниці між українськими й російськими.

Водночас українські вчені М. Костомаров, О. Кульчицький великого значення на формування психіки людини надавали геопсихічним чинникам. Зрозуміло, що в українців вони через геофізичні чинники зовсім інші, ніж у північних сусідів. Ба більше, О. Кульчицький вважав, що й у межах українського етносу існують відмінності психотипічного стану залежно від географічних зон (Кульчицький, 1995). Через таку різницю в тимопсихічному шарі не йдеться навіть про якийсь загальноетнічний варіант, тільки про зональні й навіть локальні. З'ясувати особливості образу світу, який закладався материнськими піснями впродовж століть у психіку західнополіської дитини, ми вирішили на основі власних польових матеріалів.

Від початку усвідомлюємо неуніверсальність такого образу для загальнонаціональної парадигми, оскільки, коли порівняли зібране на Західному Поліссі з текстами зі Середнього Полісся, опублікованими в збірці В. Ковальчука «Ой на kota воркота», то цілковитих текстових збігів виявилось зовсім мало. Причина доволі зрозуміла – все-таки в материнських піснях значну роль відіграє імпровізація. Тож екстраполювати на весь аналогічний фольклор свої висновки вважаємо недоцільним. Така тема потребує окремого викладення, виконаного так само на польових матеріалах, яких наразі в нас нема.

Психіка дітей від народження формується приблизно однаково в усіх народів. Національного чи регіонального забарвлення їй надає заповнення першими дитячими образами. А тут відмінності проявляються насамперед у вербальній сфері.

Мета роботи – дослідити можливості впливу вербального образу світу західнополіських материнських пісень на виховання дитини за критеріями змісту, традиційних цінностей, безпеки, проектування її майбутнього. Для отримання узагальненої картини образу світу в дитячих колисанках конкретного регіону було проведено польові дослідження із залученням студентів Луцького педагогічного коледжу в 16 селах Західного Полісся, де записано 77 зразків текстів колисанок від респондентів 1918–1948 років народження. Уважаємо, що це цілком достатня вибірка, щоб з'ясувати, яким у дитячих колисанках представляли довкілля поліські матері своїм дітям та який вплив мав його образ на формування дитячої особистості, як закладені в ньому моральні якості кореспондуються із сучасними умовами життя.

Виклад основного матеріалу. Західне Полісся – один із найконсервативніших регіонів в плані збереження традиційної культури, тому впливи інших регіонів на місцевий репертуар у

20–40-х роках минулого століття, представлений в аналізованих текстах, були найменш відчутні. Отже, з великою ймовірністю можемо стверджувати, що маємо справу з герметичною (ізолюваною) традицією окремого регіону. Специфіка психології мешканців лісової зони в тому, що це люди, сублімовані в природу, які сприймають себе як її питому частку, а навколишній світ – як доповнення свого власного ества. Тому їхнє оточення досить антропоморфізоване. Як приклад, звернення до kota як до собі рівного в плані дотримання християнських ритуалів: «Коте, коте, коте наш, чи ти знаєш «отченаш»?» (Ївга Міщук).

Етнопсихолог О. Кульчицький, характеризує вплив геофізичних чинників на характерологію мешканців лісу, вбачає в їхньому характері «вчуття красивого мотиву «обмеженої загрозовості», що формує «почуття обачності, обережності й підозрливості, стриманого очікування, обережності» (Кульчицький, 1995).

Наразі західнополіські колисанки залишаються не вивченими ні з фольклористичного, ні з етнопсихолінгвістичного погляду. Причина банальна – дотепер їхні тексти не публікувались. До загальноукраїнських же збірників жанру потрапляли лише поодинокі зразки.

Найбільше уваги заслуговують тексти, створені на діалекті. Вони єдині претендують на автентичність і не піддаються олітературенню, а приведення їх до літературної норми може зруйнувати й ритміку, і римування. До прикладу, спробуймо піддати літературній обробці один із таких мікротекстів: «ходить котик по полечках у червоних нагавечках» (*Василина Мартинюк*) «бейте kota по спене, щоб ни будев дитене» (*Василина Мартинюк*), «ой ти коте сивий, іди геть у сіни, не ходи по хати, не буди дитяти, бо дитя маленьке, воно хоче спати» (Ганна Бондар). Саме на таких зразках і зосередимо свою увагу як на питомо західнополіських.

Як відзначає В. Головін, «усі складові частини колискової пісні – ритміка, наспів, поетика, фонетика, мотивний та образний ряди – окремо й разом реалізують ряд важливих функцій – функцію заспокоєння-присипляння, охоронну, прогностичну, епістемологічну» (Головін, 2000: 14).

Зупинимось на тій із них, де регіональний аспект має найбільше місця для свого прояву – епістемологічний. Пізнання дитиною навколишнього світу на основі створеного материнською піснею його образу, на наш погляд, найцікавіша з тем для регіональних досліджень.

Зібрані західнополіські колисанки подають дещо інший образ світу, ніж його побачив у характері поліщука О. Кульчицький. Мабуть, тому, що

це світ не дорослої людини, збагаченої життєвим досвідом, а маленької дитини, який обмежується хатнім порогом. Його наповнюють мати, батько, дід, баба та єдина домашня тварина – котик.

Усе це створює заспокійливу атмосферу, а протяжний тихий спів матері гарантує безпекову впевненість дитини. Спочатку дитина ще зовсім «не розуміє реалій життя та може вловити тільки окремі слова, тому слова колискових пісень – це найпростіша загальноживана лексика, без складних поетичних прийомів. Головним моментом її є мелодія та інтонація матері» (Пилипчак, 2010). Показовий приклад вдалого врахування таких особливостей дитячої рецепції – це випадок, коли «Галину Хоткевич, доньку відомого фольклориста й літератора Г. Хоткевича, яка жила в Греноблі, запрошували на французьке телебачення співати колискові українською мовою для французьких дітей на прохання їхніх матерів» (Коротя-Ковальська, 2013: 81–82).

Як показують сучасні дослідження, для досягнення психічного комфорту, впорядкування наявних і майбутніх уявлень про світ і загалом для моделювання світогляду й естетичного смаку дитині в перші роки життя належить провести велику внутрішню роботу. Разом із біологічним пристосуванням до суспільного життя відбувається й пристосування соціально-культурне, тобто прилучення дитини до рідної мови, народних традицій, що є головними чинниками національного кодування (Марчун, 2005: 5–6).

Оскільки з матір'ю в дитини біологічний контакт, тобто вона сприймається як частина самої дитини, а всі інші члени родини зайняті кожен своєю справою поза межами хати, то найбільше дитячої уваги випадає на єдину сторонню живу істоту в домі – котика. Зрештою, і в нього є своя діяльність, але вона вже відбувається на очах, тому поліський кіт непосида, як і інші члени сім'ї. Він постійно перебуває в русі. Ходить «коло плотку» (Марія Матейчик), «по роллі» (Ївга Созонюк), «пасе телусю» (Василина Мартинюк), а вже коли зовсім нема чого робити – йде «в садочок полохати галочок» (Василина Мартинюк). Двоє котів вже йдуть на полювання, бо по одному на полювання й люди не ходять. Не задля забави, як це відбувається натепер, а з практичною метою наловити качок «на юшечку, а пір'ячко в подушечку» (Василина Мартинюк). Kota як господаря хати жартома посилають врубати лучини (Наталія Ковч). Ідея всіх таких сюжетів проста – ніхто не повинен вештатися без роботи. Кіт – найменша істота в хаті, тому ним і посилаються куди тільки. Така ж участь у майбутньому чекає й на дитину,

тож хай поки що наслухається. Усі запити дорослих до kota подаються в наказовому тоні: «Ходи, коте, куля хати мале дитя присипляти» (Дордюк); «Ой ти коте волохатий, ходи з сіней та й до хати дитиночку колихати» (Кравчук); «Ой ти, котку, вурчи, вурчи, ти, дитинко, мовчи, мовчи» (Юрчук). У селянській родині ніхто нікого ні про що не просить. Дитина повинна це засвоїти змалку. У цьому нема жодних проявів авторитаризму. Звичайна манера спілкування. Водночас вона мусить бути впевнена, що про кожного із членів сім'ї, його здоров'я, безпеку тут піклуються. Про здоров'я kota теж піклуються як про здоров'я члена родини: «Не лізь на колодочку, бо заб'єш головочку, та й буде боліти, нічим завертіти» (Юрчук). Однак це повчальна засторога не лише для kota, але й для дитини. Раніше, ніж навчитися лазити по колодках, вона завчить напам'ять, чим це їй загрожує.

Готують дитину й до відповідальності за вчинену шкоду, але безвідносно, поки що на прикладі kota: «Гнати kota, бети – не хоче робети» (Тетяна Панасюк); «Бейте kota по спене, щоб ни будев дитене». (Тетяна Панасюк); «Бейте kota по хвосту, щоб нарубав хворостику» (Василина Мартинюк); «Бейте kota по хвосту, щоб ни совав хворосту» (Наталія Ковч); «Гнати kota, бити, не хоче робити, гонити по ліси, щоб ішов по миши» (Єва Бурчак) – працюють у сім'ї всі. «Пушов тато по пташки, мама варить пиружки» (Теліжей); «Дід пішов по гриби, баба по опеньки» (Марія Дордюк); «Дід дров насіче, баба хліба напече» (Оксана Мережа). До праці готують і дитину: «А-а-а дитино, поїдем по сіно. А я буду сіно класти, а ти будеш бичків пасти» (Катерина Сукач).

Крім традиційної роботи («Ой ти коте сірий білий, бодай тебе вовки з'їли, <...> Иди з сіней та й до хати дитиночку колихати» (Федора Пронцевич)), котів пропонують і незвичну: «Коту, коту, котусю, займи нашу телусю та пожени на пашу» (Василина Мартинюк).

Прогностично побажальна функція колісанок конкретизує образ майбутнього світу дитини. Свою дитину поліщуки виділяють із загального континууму як кращу, що типове для всіх народів та етнографічних груп. Цим ніби проєктують її майбутню долю. У зв'язку із цим серед знавців материнських пісень загальнопоширена теза про спільні функції колісанок із замовляннями. Тобто окремі з них слід сприймати як прояви вербальної магії. У текстах вони реалізуються по-різному. Найпростіше – у вигляді побажань: «Ой щоб ти спало да й нігди не плакало, ой щоб ти росло да й гора не знало» (Федора Пронцевич); «Ой люля, люля, дитино в повіточку, щоб тобі була долейка

у віночку» (Федора Пронцевич). Іноді це відбувається в спосіб зображення бажаного за реальне: «У колісочці з Гданська вже й дитина панська» (Теліжей). Мати, яка народила дитину в полі, називає свого синочка паничем: «Ой люля, люля, мій хороший паничу, я тебе знайшла, як полола пшеницю» (Федора Пронцевич).

З підростанням дитини й усвідомленням нею свого місця в довкіллі актуалізується безпекова функція материнських пісень. У кожного народу, ба навіть у представників різних природно-ландшафтних зон у сфері проживання одного етносу безпекові пріоритети різні. Колісанка рідко виводить дитину за межі її комфортного перебування.

Порівнюючи латиські материнські пісні з російськими й українськими, В. Роменкова вбачає в латиських хатню основу, а в російських увага звертається на двір, хлів, ворота, простір біля хати. Українські, на думку дослідниці, в такому плані не відрізняються від російських (Роменкова, 2009: 87). Причиною такого однозначного потрактування могла стати обмеженість фактологічної вибірки. Скажімо, для західнополіської колісанки така парадигма абсолютно не припустима. Життєвий простір поліської дитини значно ширший. Це – не тільки хата з її лавками, сіньми, а ще й ліс. На відміну від російських, де на дитину чатує «серенький волчок», поліський ліс – не вороже середовище. Коліску вішають прямо «в ліску на горішку» (Ївга Созонюк), «в лісе на кльонку» (Наталія Ковч), варіант – «в лісе на кльонене» (Наталія Ковч). Можуть вішати «на високу липочку» (Тетяна Хвесик), бо там «сонце зійде – обігріє, листок впаде та й накриє» (Василина Мартинюк). Як бачимо, ліс – не вороже середовище, а дружнє до дитини. Хай утверджується в такій думці, тому що в ньому пройде все її життя. А поки що, доки мати зайнята своїми справами, найімовірніше збиранням ягід, «будуть пташки прилітати та будуть співати, дитиночку малесеньку будуть присипати» (Василина Мартинюк). Утомлена мати, колишучи дитину, і сама може безпечно заснути в тому лісі – «будем дитя колихати і самі будемо спати» (Ївга Созонюк). Тим часом дитину можуть приспати й дикі гуси («гулі») (Дроздні).

Чи не відволікає архаїчний побут, відтворений у колісанках, сучасну дитину від реальності, так само як і екранні індіанці? Основу більшості проаналізованих творів визначає мисливсько-збиральницький побут, який був основним способом господарювання ще в донеолітичний період. Закінчується така картина тим, що буде хлопчик пастушок, пожене корівку в зелену дубрівку.

Дубрівка – в балтських мовах, окремі слова з яких дуже чільно прописалися в західнополіському лексиконі, – місце вигону худоби, сільська толока.

У такому безпечному світі, в гармонії з природою закладається миролюбний характер дитини, не схильний до агресії, жорстокості, насилля, що сильно проєктується на її характер у найскладніший період становлення людини й громадянина – в підлітковому віці.

Регіональна специфіка образу світу в західнополіських материнських піснях у тому, що вони в основному відтворюють мисливсько-збиральницький побут, невибагливий, іноді й аж занадто примітивний і почасти жорстокий. Достатньо згадати цілий мішечок наловлених пташечок, до якого готує дитину колісанка (Василина Мартинюк), щоб збагнути це. Однак це сприймається як необхідність для задоволення своїх життєвих потреб. Качки, пташечки в такому контексті – звичайна мисливська здобич. Подібне ставлення поліщука до природи польські дослідники описували ще й на початку ХХ ст. Більшість традиційних текстів не вийшла за межі мисливства й збиральництва. До речі, рибальство в західнополіських текстах не згадується. Коріння такого побуту надзвичайно глибоке, воно сягає ще часів мезоліту. Тому єдина свійська тварина таких пісень – котик, одомашнений ще 11 тис. років тому.

Теми бичків і кобили з лошам загальноукраїнські, тому з погляду етноісторичного розуміє випадають із загального контексту. Так само про барана й чумачка, який чомусь-то не сіль возить, а пасе овечок. Оригінальна й «Коту, котку, котусю, займи нашу телусю, Та пожені на пашу. Дасть молока на кашу» (Василина Мартинюк).

У західнополіських колісанках навіть як слід не розкрита бінарна опозиція «свій-чужий». Складається враження, що навколо всі свої, члени однієї родини. А в тих зальотних зразках про калачі для дитини, про злодія, який прийшов красти кобилу з лошам, злі наміри так і лишаються нереалізованими.

Є в західнополіських колісанках і ще одна особливість. Побутує думка, що вони не публічні. Але й тут бувають винятки. У деяких текстах тут присутній еротичний і навіть сексуальний підтекст. Чи просто дитині уявити, як баба колише діда, який в коліску явно не вміщається: «Колихала баба діда від вечора до обіда, а дід не спить, тільки чмище, лихо його заколише»? Правдива картина такого «колихання» можлива лише в уяві дорослого. Для кого тоді така колісанка в її світоглядному баченні: для самого виконавця чи для дорослого реципієнта? Правильні обидві відпо-

віді. «Колиш мене, бабо, колиш, куплю тобі калач за гріш. Тільки баба калач з'їла, колихати не схотіла» (Василина Мартинюк).

Є серед автентичних колісанок із Західного Полісся й пісня про те, як баба «зустріла зайця да відрізала яйця», потім спекла й викинула дівчатам, чим спровокувала бійку між ними за те, кому вони дістануться. Словом – життя в усіх його про-
вахах і без жодної цензури.

Наявність у материнському репертуарі таких пісень викликана їх квазікомунікативністю на ранніх стадіях дитячого розвитку. Немовля не сприймається як свідомий комунікат. Його прилучення до суспільного життя на перших порах, як вважає О. Марчун, відбувається через ритмізацію власної життєдіяльності, що передбачає чергування сну й забавляння, годування в поєднанні із цілою низкою цілеспрямованих засобів, серед яких і колісання та спів коліскових пісень (Марчун, 2005: 14–15). Подібними піснями матері забавляли самі себе. А це вже тема окремого досить перспективного етнопсихолінгвістичного дослідження.

Традиційні колісанки містять чимало образів речей, які в теперішньому щоденному побуті відсутні. Їхнє місце – в етнографічних музеях, що може послужити приводом для ознайомчих екскурсій для дитини. Це сприятиме формуванню історичної пам'яті, зв'язку з минулими поколіннями своїх предків, а вже звідти й власної національної ідентичності. Однак навіть такий колишний світ, його образ не віддаленіший від реальності, ніж світ американських індіанців чи африканців, з яким змалку дитину знайомлять засоби електронної інформації.

Чимало слів і реалій виявлених нами поліських колісанок уже не зрозумілі сучасній дитині, особливо міській. *Лавка, сіни, учіпки, повиточок, коліска*, яку електронний редактор часом виправляє на *коляска*. Такий світ народних колісанок також не зовсім відповідає теперішнім реаліям, до певної міри він сприйматиметься дитиною як казковий, але й у такому сенсі він цілком адекватний для практичного застосування. Хай це буде першим кроком для зацікавлення дитини побутом своїх предків. А нас більше цікавить морально-психологічний бік таких пережитків минулого, а саме – як формували дитячий світогляд вони, яким змальовували дитячий світ і моральний клімат традиційної селянської родини. Що ж до практичного спрямування таких знань, то завдання більшою мірою полягає в тому, щоб змусити сучасних мам співати дитині колісанки, аби не втрачати первісного фізіологічного зв'язку з нею, адже й на

такий випадок науково-технічний прогрес винайшов полегшення – електронні засоби заспокоєння дитячої психіки, концентрації уваги дитини на неживих предметах. А звітти подальший шлях розвитку легко передбачуваний – до гаджета й замикання у віртуальному світі, загрози якого вже стали очевидними після хвили дитячих суїцидів, чого предки, незважаючи на всі злигодні їхнього життя, навіть уявити собі не могли.

Далі материнська пісня може переходити й до нових реалій. Адже важливе місце в її змісті посідає імпровізаційний момент. Це підкреслюють і наші дослідження. У збірнику колісанок, зібраних переважно в Середньому Поліссі (Ковальчук, 2019),

існує лише кілька збігів із тими текстами, які трапилися нам на Західному Поліссі. Чи настільки відрізняються й теми – наполягати важко, оскільки інколи це майже сусідні території, та все-таки відмінності існують як не на ментальному рівні, то принаймні на художньо-образному.

Висновки. Отже, західнополіські колісанки багатьма своїми мотивами створюють оригінальний образ світу в уявленні не лише дитини, а й дорослих членів сім'ї. У ньому міститься багато закодованої інформації, яку дитина буде пізнавати, коли прийде на те пора. Але спочатку хай вона засвоїть її на вербальному рівні, часто ще не об'єктивуючи зі світом реальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ївга Міщук 1940 р. н., с. Озеро Ківерцівського району Волинської області.
2. Василина Мартинюк 1934 р. н., с. Карасин Камінь-Каширського району.
3. Ганна Бондар, Дроздні Ковельського району.
4. Ольга Корець 1925 р. н., с. Хоцунь Любешівського району.
5. Ївга Созонюк, с. Черемошне Ковельського району.
6. Наталія Ковч, Ратно.
7. Іван Вірдюк 1938 р. н., Скулин Ковельського району.
8. Тетяна Панасюк 1918 р. н., с. Гірники Ратнівського району.
9. Єва Бурчак 1843 р. н., с. Сільце Ратнівського району.
10. Ольга Теліжей 1927 р. н., с. Хворостів Любомльського району.
11. Марія Дордюк 1948 р. н., с. Млинове Ратнівського району.
12. Галина Оксана Мережа 1935 р. н., с. Копилля Маневицького району.
13. Катерина Сукач 1923 р. н., с. Пульмо Шацького району.
14. Федора Пронцевич 1936 р. н., с. Тоболи Камінь-Каширського району.
15. Тетяна Хвесик 1937 р. н., с. Лахвичі Любешівського району.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головин В. В. Русская колыбельная песня в фольклоре и литературе. Терку : Паргас, 2000. 541 с.
2. Гришенина Ю. А. Национальные особенности образа мира и речевой деятельности российских, индийских и африканских студентов : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Москва, 2009. 24 с.
3. Ой на kota vorkota / Упор. В. П. Ковальчук. Рівне, 2019. 52 с.
4. Коротя-Ковальська В. П. Філософія родинності в українських коліскових піснях. Українознавчий погляд. *Українознавство*. 2013. № 2. С. 80–83.
5. Кульчицький О. Ю. Риси характерології українського народу. *Енциклопедія українознавства. Загальна частина*. Київ, 1995. С. 710–712.
6. Леонтьев А. Н. Образ мира. *Избранные психологические произведения* : В 2 Т. Москва, 1983. С. 251–261.
7. Марчун О. В. Поетика української народної коліскової пісні: мотиви, функції, образи : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 ; Київський національний університет імені Т. Шевченка. Київ, 2005. 16 с.
8. Пилипчук М. І. Заспівай мені про небо на землі. *Коліскові*. Київ, 2010. С. 4–5.
9. Роменкова В. А. Вербальная репрезентация образа мира детей дошкольного возраста в процессе формирования идентичности. *Гуманитарный вестник Переяслав-Хмельницкого педагогического университета им. Г. Сковороды* : научно-теоретический сборник. Переяслав-Хмельницкий, 2008. Вып. 12. С. 211–217.
10. Роменкова В. А. Народная колыбельная песня как средство формирования образа мира ребёнка. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 3. С. 83–89.

REFERENCES

1. Holovin V. V. Russkaia kolybelnaia pesnia v folklore i literature [Russian lullaby in folklore and literature]. Parnas, 2000 [in Russian].
2. Hryshenina Yu. A. Natsionalnye osobennosti obraza mira y rechevoi deiatelnosti rossiyskikh, indiiskikh i afrykanskikh studentov. Avtoref. kand. psikh. nauk [National features of the image of the world and speech activity of Russian, Indian and African students. Author's ref. PhD]. Moscow, 2009 [in Russian].
3. Oi na kota vorkota [Oh, the cat's howl]. Upor. Viktor Kovalchuk [Emphasis Victor Kovalchuk]. Rivne, 2020 [in Ukrainian].

-
4. Korotia-Kovalska V. Filosofiia rodynnosti v ukrainskykh kolyskovykh pisniakh. Ukrainoznavchyi pohliad [Philosophy of kinship in Ukrainian lullabies. Ukrainian studies view]. *Ukrainoznavstvo*. [Ukrainian Studies]. 2013. № 2. pp. 80–83 [in Ukrainian].
 5. Kulchytskyi O. Rysy kharakterolohii ukrainskoho narodu [Features of characterology of the Ukrainian people] *Entsyklopedia ukrainoznavstva. Zahalna chastyna. Perevydannia v Ukraini*. [Encyclopedia of Ukrainian Studies. General part. Reprints in Ukraine] K., 1995. pp. 710–712 [in Ukrainian].
 6. Leontiev A. N. Obraz mira. Izbrannyye psikhologhycheskie proizvedienia [The image of the world In: Selected psychological works:]: In 2 volumes. Moscow, 1983, pp. 251–261 [in Russian].
 7. Marchun O. Poetyka ukrainskoi narodnoi kolyskovoi pisni: motyvy, funktsi, obrazy [Poetics of Ukrainian folk lullaby: motives, functions, images] Avtoref. dys. kand. filol. nauk; Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. Kyiv, 2005. 16 [Author's abstract. dis cand. philol. science (PhD); Kyiv. nat. Univ. T. Shevchenka]. Kyiv, 2005. 16 p. [in Ukrainian].
 8. Pylypchak M. Zaspivai meni pro nebo na zemli [Sing to me about heaven on earth In: Lullabies] *Kolyskovi*. K., 2010, pp. 4–5 [in Ukrainian].
 9. Romenkova V. Verbalnaia reprezentatsiia obraza mira dietiei doskolnoho vozrasta v protsessie formirovaniia identychnosti [Verbal representation of the image of the world of preschool children in the process of identity formation] *Humanytarnyi viestnik Pereiaslav-Khmel'nitskoho pedahohichieskoho universitieta H. Skovorody. Nauchno-tieoreticheskii sbornik. Pereiaslav-Khmel'nitskii* [Humanitarian Bulletin of Pereiaslav-Khmel'nitsky Pedagogical University H. Skovorody. Scientific and theoretical collection], 2008 issue.12. pp. 211–217 [in Russian].
 10. Romenkova V. Narodnaia kolybelnaia pesnia kak sredstvo formirovaniia obraza mira riebionka [Folk lullaby as a means of forming the image of the world of the child] *Psikholinhvistyka* [Psycholinguistics]. 2009, issue 3, pp. 83–89 [in Russian].